

צפת

שנת 1210

צפת, מס' 1

ומשם הלכנו לצפת --- והלכתי אני לבדי וראש גולה לכפר ברעם¹ --- וחזרנו לצפת ועשינו שם שבת. ובכל אלו המקומות יש קהילות שיותר מח' מנינים.

מקור: איגרת ר' שמואל ב"ר שמשון, עמ' 10-9; וראה גם: יערי, איגרות, עמ' 80.

1 המדובר במסלול שעשה המחבר במסעו בכפרי הגליל העליון. לא ברור אם אומדן גודלה של הקהילה מתייחס גם לצפת, או אם רק לכפרים שבהם ביקר. וראה לעיל, הערך "הגליל", מס' 2 והערה 3 שם.

שנת 1216

צפת, מס' 2

ומשם¹ התהלכתי בכל גבול ארץ ישראל, ועברתי על צפת ומצאתי שם בחיר האל, שר וגדול מְיָשֵׁר כל עֵקֶב, צדוק הצדיק ראש ישיבת גאון יעקב.² אבותיו היו ראשי הישיבות, וים הנדבות, ובעלי המדות הטובות, רק אפפוהו צרות רבות, והתגלגלו עליו סבות, והורד מכסאו אחרי מְלַךְ, והורק מכלי אל כלי ובגולה הלך. אבל עמד טעמו בו מתוק בלי מר, וריחו לא נמר. ואם טובתו סרה, משרתו לא חסרה. והאל אשר באלה התלאות נסהו יחבש שברו וחילו, ושב ורפא לו. ואשא משלי ואמר:

תְּעוֹדָה סָר צֵלָה וְלִשְׂאוֹל שָׁח דָּגְלָה,
וְיָמִים בְּגָדוֹ בָּהּ וְהַכְּבִידוּ עֲלָה.
אֶבֶל נִבְטַח כִּי אֵל יִחַדֵּשׁ אֹר הַלָּה
וְתוֹרָה חוֹזְרֶת לְאַכְסֵנְיָא שְׁלָה.

מקור: תחכמוני, שער מו, עמ' 350.

ספרות: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 295-296; הנ"ל, טקסטים ומחקרים, א, עמ' 253-254; דינור, ישראל בגולה, ב: 1, עמ' 546, הערה 59.

1 כלומר, מעכו.
2 מהדורת לאגארד גורסת "צדוק הצדיק, בן ראשי ישיבות גאון יעקב" (עמ' 168). מאן משער, שצדוק הצדיק הוא "השר הנכבד ר' צדוק הצדיק ש(מרהו) צ(נורו)" הנזכר בתוך: תשובות הרמב"ם, מהדורת בלאו, ב, סימן שכט, עמ' 599. המדובר שם, כנראה, בחרם שהוכרז בשנת 1170 באחת מקהילות מצרים שלא להזכיר בבית-הכנסת את שמותיהם של ראש הגולה ושל ראשי הישיבות, וביניהם את ר' צדוק הצדיק: "בן פלוני הגאון ראש ישיבת ארץ הצבי". אולי לכך מתכוון אלחריזי באומרו "והורד מכסאו אחרי מלך". מאן סבור, שר' צדוק היה אחד מצאצאיהם של ראשי ישיבת ארץ-ישראל בדמשק. הוא משער, שאביו של ר' צדוק היה ר' אברהם בן ר' עזרא, הגאון האחרון של ישיבה זו, הנזכר במכתבו של ר' שמואל בן עלי משנת ד' א(לפים) תתקנ"א / 1191. וראה: ש' אסף, "איגרות ר' שמואל בן עלי", תרביץ, א (תר"ף), ספר ב, עמ' 80.

לפני שנת 1237

צפת, מס' 3

ביום חמישי, שמנה ועשרים] יום לחדש אב (להפכה) א(לוהים) ל(טובה) שנת אלף [... לשטרות בקהיר]¹
הסמוכה לפסטאט מצרים דעל נהר נילוס מותבה, אנן ס[נהדי] ...²
אחת (מורנו) ה(רב) ר' אברהם (שמרהו) צ(נורו) ו(גואלו) ב(ן) ר' ב³ אל עאיש נ(וחו) ע(דן) לאדוננו הנגיד [...]
ושופטיהם ומקוימת בשופט המערב,⁴ גם כן מקוימת [...]⁵
5 לאדוננו הנגיד הנזכר, (שמרהו) צ(נורו) ו(גואלו), (מורנו) ה(רב) ר' אברהם הנגיד בתוכה⁶ [...]
למחילה ההיא ולהרשאה ההיא לשלחם לעיר צפת [...]⁷

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

כדי לשלח העתקתם, ולא הם משום סכנת דרכים⁸ [...] ⁹
על אמתתם, וזהו נסחם: אלחמד ל[ה] ...
מן סכאן בלד הניין יאשהדהמא עלי נפס[ה]מה [...] ...
10 עאמא פי אלבלאד אלשאמיה במדינת צפת [...] ...

מקור: כ"י ניו-יורק, ספריית בית-המדרש לרבנים, 1, ENA, NS, דף 95 ע"ב – שטר-קיום שנשלח מקאהיר לצפת.

תרגום

השבח לא[ל] ...¹⁰
מתושבי העיירה הנין,¹¹ והעיד אותם על נפשם ...¹²
10 שנים בארץ ישראל בעיר צפת [...] ...

- 1 פרט השנה מחוק, אך המניין הוא לשטרות, שכן שרדה המלה "אלף". בהתבסס על תקופת כהונתו של ר' אברהם הנגיד יש אפוא לייחס את השטר הזה לשנים 1204–1237 / איתקט"ו לשטרות עד איתקמ"ח לשטרות.
- 2 פירושו: "היושבת על נהר הנילוס, אנחנו ...". דומה, שיש להשלים "מעידים, שהגיעו לידנו מחילה אחת והרשאה אחת". זהו שטר-קיום לשני שטרות שנשלחו מצפון-אפריקה לצפת דרך קאהיר וקוימו פעמיים: בראשונה עוד בצפון-אפריקה על-ידי דיין ששמו אברהם בו אלעאיש, ומן-הסתם גם בבית-משפט מקומי, ובשנייה בבית-דינו של ר' אברהם הנגיד בן הרמב"ם בקאהיר.
- 3 צורה זו, במקום אבו, נפוצה בצפון-אפריקה. על מוצאה הצפון-אפריקאי של קידומת זו, ראה: J. Blau, Emergence and Linguistic Background of Judaeo-Arabic, Jerusalem 1982,² pp. 62, 230
- 4 כלומר, השופט המקומי בצפון-אפריקה, המגרב. דומה, כי הכוונה לבית-משפט מקומי, שקיים אף הוא את השטרות, נוסף על בית-הדין של ר' אברהם בן ר' בו אלעאיש.
- 5 כאן חסרה פיסקה, שציינה מן-הסתם את קיום השטרות בבית-הדין של ר' אברהם הנגיד.
- 6 אולי צריך להיות "כתובה".
- 7 כאן חסרה פיסקה, אשר ציינה, כפי הנראה, את העתקת השטרות.
- 8 כלומר, "כדי לשלוח את העתקי השטרות, ולא את המקורי", לבל יאבדו בדרך. השטרות המקוריים נשמרו, כנראה, בבית-הדין בקאהיר, ואולי גם בצפון-אפריקה. על העתקות מכתבים למשמרת בתקופת הגניזה ראה עוד: ש"ד גויטיין, "ידיעות חדשות על נגיד קירואן ועל רבינו נסים", ציון, כז (תשכ"ב), עמ' 18–19.
- 9 כאן חסרה פיסקה, שציינה מן-הסתם את מהימנותו של נוסח השטרות שהיו מצורפים.
- 10 כאן חסרה פיסקה, שעיקרה: "אני מעיד על פלוני בן פלוני, שהוא מתושבי העיירה" וכו'.
- 11 עיירה בחוף אלג'יריה במערב המדינה, בקירבת תלמסאן. וראה: J.F.P. Hopkins [N. Levtzion (eds.), Corpus of Early Arabic Sources for West African History, Cambridge 1981, p. 340
- 12 כאן חסרה פיסקה, שתוכנה היה, כנראה: "שהיה כך וכך שנים בארץ-ישראל". המלה "עאם" משמעה "שנה" בלשון יחיד; הצורה הכתובה כאן כוללת אל"ף של יחס הפועל, והיא משמשת לציון העצם המנוי מאחת-עשרה ועד תשעים ותשע. ייתכן, כי המדובר בפרשת ירושה של יהודי יליד הנין, שהתיישב בצפת בראשית המאה הי"ג, ולצורך הטיפול בירושתו נדרשו שני השטרות: ייפוי-כוח – "שטר הרשאה" – ושטר מחילה.

שנת 1240

צפת, מס' 4

Idem vero episcopus Marsilie ibi venit cum quibus potuit peregrinis, et posuit tentoria sua in parte ubi fuerat sinagoga Iudeorum et meschida Sarracenorum, ut per hoc innueret et aperte significaret, quod castrum de Saphet edificabatur ad depellendas infidelitates infidelium, et ad roborandam et defendendam fidem Domini Nostri Iesu Christi.

מקור: Benedictus de Alignano, De Constructione Castri Saphet, ed. R.B.C. Huygens, Construction et fonctions d'un chateau fort franc en Terre Sainte, AmsterdamOxfordNew York 1981, p. 38

תרגום

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

והבישוף של מארסייל¹ בא לשם עם הצליינים שהצליח לאסוף והעמיד את אוהליו בחלק שבו היה בית-כנסת של היהודים ומסגד של הסאראצנים,² במגמה לציין ולהראות ברבים, כי מבצר צפת נבנה על-מנת לדכא את כפירת הבלתי-מאמינים, ולשם חיזוקה של אמונת אדוננו ישו המשיח וההגנה עליה.

ספרות: פראוור, תולדות, ב, עמ' 280; הנ"ל, הצלבנים, עמ' 278–279.

- 1 המחבר, בנדיקט מאלניאן, הבישוף של מארסיי, שהה בארץ-ישראל בין השנים 1239–1242. בשנת 1260 שב ארצה, ובשבתו בצפת כתב את חיבורו על ביצור העיר לאחר שהושבה לידי הצלבנים בשנת 1240. צפת נפלה ב-25 ביולי 1266 לידי הממלוכים, והחיבור נכתב אפוא בין שנת 1261 לשנת 1266. המחבר מדבר על עצמו בגוף שלישי.
- 2 נוסח אחר: in parte ubi juerat agota Judeorum, et meschida Sarracenorum, "במקום שבו היה בור-שופכין של היהודים ומסגד של הסאראצנים". ייתכן, שדברי הבישוף אינם אלא דברי פולמוס, הבאים להטעים את נצחון הנוצרים על היהדות ועל האיסלאם.

שנת 1286

צפת, מס' 5

גם אנחנו, הקהל הדרים בצפת בגלילא עילאה, בעת שהגענו כתב אדונינו הנשיא והסכמתו וחתימת ידו¹ על מי שחזר וערער על חברי הגאון רבינו משה זכר צדיק לברכה² --- וקרינו הסכמה והחרמנו ונדינו --- וכתב משה הכהן בן הרב הגדול רבינו יהודה הכהן ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה).³ עובדיה ברבי שמואל⁴ הסכים [עם] המסכימים.

ואנו כמותם, אלעזר ב(ן) ר' תמים (נוחו) ע(דן). יצחק ברבי שלמה הגר.

מקור: כ"י ווינה, הספרייה הלאומית, Heb. 55 (קטלוג שווארץ, מס' 141), דף 4 ע"ב – הסכמת חכמי צפת ו"קצת חכמי עכו" לחרם הנשיא ישי בן חזקיה מדמשק נגד מתנגדי הרמב"ם.

פירסום: י' אוירבך, כרם חמד, ג (תקצ"ח), עמ' 172; קובץ תשובות הרמב"ם, ג, דף כב ע"א.

ספרות: ראה לעיל, הערך "עכו", מס' 49.

- 1 ראה חרם הנשיא ישי בן חזקיה, לעיל, הערך "עכו", מס' 51.
- 2 הסכמת חכמי צפת במלואה ראה לעיל, הערך "עכו", מס' 52.
- 3 על משפחות כוהנים בהנהגת יהודי הגליל במאה הי"ג ראה הערך "הגליל", מס' 3-4. והשווה להלן, מס' 6, שם נזכר ר' משה הכהן.
- 4 ראה להלן, מס' 9, שם נזכר חכם צפתי בשלהי המאה הי"ג ששם אביו היה עובדיה.

שנת 1287

צפת, מס' 6

הבחור הנחמד המשכיל ר' שלמה הכהן ב(ן) ר' משה הכהן¹ ז(כרונו) ל(ברכה) הגלילי² אשר מארץ הצבי, שחלה פני לחבר לו חבר על דרכי ברכת הכהנים.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 853, דף 44 ע"ב – ס' שומר מצוה לר' אברהם אבולעפיה.

פירסום: אידל, ארץ-ישראל והקבלה, עמ' 119.

- 1 המדובר בחכם ארצישראלי, שלמד אצל המקובל ר' אברהם אבולעפיה, כנראה בעת שהותו בסיציליה. החכם האמור נזכר בחיבור הנ"ל גם בדף 79 ע"ב: "לכבוד השם ית(ברך) --- ולכבוד התלמיד הנעים ר' שלמה הכהן הנזכר למעלה י(וסף) ח(ניים) בן כבוד ר' משה הכהן ז(כרונו) ל(ברכה) הגלילי מארץ צבי."
- 2 הכינוי "הגלילי" מן-הסתם מציין איש צפת (וראה להלן, מס' 7).

המחצית השנייה של המאה הי"ג

צפת, מס' 7

החכם המקובל ה(רב) ר' יוסף ב(ן) ר' שלמה¹ ז(כרונו) ל(ברכה), גלילי² ממדינת צפת.³

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

מקור: כ"י לונדון, ששון 919, דף 50 ע"א – ליקוטים מתוך ס' אוצר חיים לר' יצחק דמן עכו.

פורסם: אידל, ארץ-ישראל והקבלה, עמ' 120.

1 אין לנו ידיעות עליו ממקורות אחרים.

2 "גלילי" מן-הסתם מציין איש צפת.

3 על הביטוי "מדינת צפת" ראה לעיל, הערך "הגליל", מס' 3 והערה 3 שם.

צפת, מס' 8

המחצית השנייה של המאה הי"ג

זה ספר חיברו ה(רב) ר' שם טוב ספרדי בכלל ספרים שחבר, והוא מעיר ליאון היה, והיה מקובל גדול. חברו בגליל העליון, ביאור ספר יצירה.¹

מקור: כ"י ירושלים, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, Heb. 8 148, דף 18 ע"א – ספר שערי צדק.

פורסם: ג' שלום, "שערי צדק – מאמר בקבלה מאסכולת ר' אברהם אבולעפיה מיוחס לר' שם טוב (גאון?)", קרית ספר, א (תרפ"ד-תרפ"ה), עמ' 127.

ספרות: ג' שלום, כתבי-יד בקבלה הנמצאים בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ירושלים תר"ץ, עמ' 33–34; אידל, ארץ-ישראל והקבלה, עמ' 120.

1 לפנינו כתובת שבראש כתב-יד, כנראה מן המאה הטי"ו. למעתיק התחלפו ר' משה בן שם טוב ור' שם טוב בן אברהם ו' גאון. ר' משה אכן היה מן העיר ליאון, אלא שהוא ואביו לא ישבו בצפת. ר' שם-טוב אכן עלה ארצה וחיבר בה ספרים (וראה להלן, מס' 13; ולעיל, הערך "טבריה", מס' 18). ואולם, אין המדובר באחד משני הזכרים, שכן המחבר נמנה על תלמידי ר' אברהם אבולעפיה וכתב בדרכו, שלא כר' שם-טוב בן אברהם ו' גאון. בכתב-יד אחד של ס' שערי צדק נכתב, שנתחבר – בחברון ולא בגליל העליון, – כפי שנאמר כאן בשנת ה"ן (וראה לעיל, הערך "חברון", מס' 12). ר' שם טוב ו' גאון עלה ארצה בשנת ע"ה / 1315, כעשרים וחמש או שלושים שנה אחר-כך. רק בכתביו הארצישראלים ישנם סימנים המלמדים על היותו מושפע מקבלת אבולעפיה. על הופעת הקבלה האקססטיטית בצפת במחצית השנייה של המאה הי"ג, ועל זיקתה לחבורות צופים מוסלמיות שם, ראה: מ' אידל, "מיסטיקה יהודית ומיסטיקה מוסלמית", מחניים, (תשנ"ב), עמ' 28-34, וראה גם: "סטפנסקי, נקרות צורים, 17 (תשנ"ב), עמ' 27–29. על-פי תוכן חיבורו חי המחבר במזרח והיה בקיא בהליכות הצופים ותורותיהם.

צפת, מס' 9

בין שנת 1290 לשנת 1300(?)

סעדיה בן(ו) ר' עובדיה ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא), הנסמך בצפת מפי אדוני[נ].¹

מקור: TS, 13 J 21, f. 21

פורסם: מאן, היהודים במצרים, ב, עמ' 204.

1 התעודה בשלימותה ראה לעיל, הערך "הגליל", מס' 3; ושם ספרות והערות.

צפת, מס' 10

שנת 1314

נשלם זה הספר בט"ו לחודש טבת שנת חמשת אלפים שבעים וחמש ליצירת עולם¹ בעיר צפת קצה ארץ ישראל.

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Hunt. 305 (קטלוג נויבאוואר, מס' 605), דף 200 ע"א – קולופון היד החזקה לרמב"ם, ספר טהרה.

ספרות: לוינגר, ר' שם טוב, עמ' כה.

1 24 בדצמבר 1314